

sji Bibliijnej, poświęconym podobnej problematyce (*L'interpretazione della Bibbia nella Chiesa*. Roma 1993). Owiana jest tym samym duchem, co dokument PKB.

Ks. Józef Kudasiewicz

John T. S q u i r e s. *The Plan of God in Luke-Acts*. SNTSMS 76. Cambridge: Cambridge University Press 1993 ss. 233.

Pośród wielu różnych tematów, jakie przewijają się przez dwutomowe dzieło Łukasza J. T. Squires stara się znaleźć dominujący temat, który łączyłby ze sobą wszystkie inne. Jak wynika z samego tytułu tym tematem jest Boży plan, który realizuje się nieuchronnie od pierwszych rozdziałów Ewangelii po ostatnie Dziejów Apostolskich, a za którym stoi Boża opatrność. W swoich podstawowych założeniach książka pragnie ukazać jaki wpływ na Łukasza miała literatura hellenistyczna z jej podstawowymi koncepcjami, jak opatrność, fortuna, fatum oraz jaką rolę odgrywa wolna wola człowieka w wydarzeniach, które mają miejsce. Z punktu widzenia metodologii, poza pierwszym rozdziałem ukazującym aktualny stan badań, pozostałe omawiają podstawowe przejawy realizacji Bożego planu wychodząc zawsze od literatury hellenistycznej w ogólności, poprzez ich zrozumienie w dziełach Józefa Flawiusza i wreszcie w Łk-Dz. Takie podejście wydaje się właściwe, ponieważ w kontekście literatury hellenistycznej daje nam pogłębione zrozumienie Bożego planu, tak jak go rozumiał sam autor. Squires w swoim studium odwołuje się do greckiej literatury historiograficznej zakładając, że jest ona modelem dla Łukasza.

Rozdz. II i III są poświęcone tematowi opatrności, która kieruje wszystkimi wydarzeniami mającymi miejsce w historii człowieka. Ten ważny temat hellenistycznej historiografii wykazuje podobieństwa ze sposobem, w jaki Łukasz przedstawia go w swoim dziele. Wydaje się, że Łukasz jest świadom filozoficznej dyskusji, jaką prowadziły między sobą szkoła stoicka i epikurejska na ten temat. W odróżnieniu od nich nie prowadzi żadnej dyskusji, ale akcentuje temat opatrności kierującej wszystkimi wydarzeniami poprzez stałe odwoływanie się do znaków i cudów, epifanii, wizji, realizacji prorocत्व. Wszystkie te motywy pokazują, w jaki sposób Bóg realizuje nieuchronnie swój plan, nawet w tak przełomowych i kontrowersyjnych momentach, jak męka Jezusa i misja do pogan.

Kolejne rozdziały, tj. IV-VI, pokazują w jaki sposób Łukasz podpira tezę o Bożym planie za pomocą znaków, wizji i epifanii oraz realizacji prorocत्व. W pierwszej kolejności Squires pragnie ukazać, że Łukasz widzi cuda i znaki jako widzialny przejaw Bożego działania w historii człowieka. Znaki i cuda występują niezwykle często w hellenistycznej historiografii. W dziele Łukasza widać ich zawężony zakres i skoncentrowanie się głównie na egzorcyzmach i uzdrowieniach. Łukasz przedstawia jako największy znak samego Jezusa. Ich istnienie w Ewangelii i Dziejach jest potwierdzeniem obecności Bożej opatrności, która kieruje realizacją Bożego planu. W ten sposób spełniają one również funkcję apologetyczną potwierdzając, że to, co ma miejsce jest wolą Bożą.

Kolejnym motywem na potwierdzenie Bożego planu są epifanie. Jak zauważa Squires występują one w kluczowych momentach obu tomów dzieła Łukasza. Są one powiązane z biegiem wydarzeń, które Łukasz przedstawia i wskazują na kierunek, w którym rozwija się opowiadanie. Funkcja, jaką pełnią w Łk-Dz jest podobna do tej, którą spełniają w hellenistycznej historiografii, gdzie występują na potwierdzenie woli niebios, które kierują wydarzeniami na ziemi. Ich częste występowanie w pierwszych dwóch rozdziałach Ewangelii wprowadza, według autora, Boski wymiar do opowiadania. Epifanie nasilają się w dramatycznych momentach opowiadania, jak śmierć i zmartwychwstanie Jezusa oraz misja do pogan. W ten sposób ukazują jak Boża opatrzność bezpośrednio kieruje historią człowieka. Autor wyróżnia dwie zasadnicze funkcje epifanii w Łk-Dz. Przede wszystkim potwierdzają one działanie Bożej opatrzności w świecie; przez nie widać, jak Bóg kieruje życiem Jezusa i Kościoła. Drugą funkcją epifanii jest przepowiadanie biegu przyszłych wydarzeń, szczególnie męki Jezusa i misji do pogan. Ich zadanie jest zatem o charakterze apologetycznym, ma ono za cel wyjaśnienie i obronę roli Bożego planu.

Najwięcej uwagi autor poświęca sposobowi, w jaki proroctwa w opowiadaniu Łukasza spełniając się realizują Boży plan. Chociaż motyw wyroczni, przepowiedni jest powszechny w ówczesnych dziełach historiograficznych, główny wpływ na autora w przedstawieniu Jezusa i pierwotnego Kościoła wywarła Septuaginta. W świecie greckim proroctwo było powszechnie uważane za wyraz boskiej opatrzności w historii człowieka i jak w Łk-Dz posiadało trzy charakterystyczne cechy: zapowiedź, wypełnienie się oraz pochodzenie z boskiego natchnienia. Odgrywały one znaczącą rolę w podtrzymywaniu etycznych i religijnych przekonań. W Łk-Dz proroctwa są dalszym potwierdzeniem tematu Bożego planu. Ewangelia i Dzieje pokazują stałe wypełnianie się proroctw zarówno zawartych w ST, jak i wypowiedzianych przez Jezusa i uczniów. Podobnie jak epifanie odgrywają one – według autora – kluczową rolę w narracji, przede wszystkim w odniesieniu do męki Jezusa i misji wśród pogan. Dla Łukasza wypełnienie się proroctw jest wyrazem Bożej woli, która objawia się w tych dwóch kulminacyjnych momentach dzieła. Ich funkcja jest zatem apologetyczna – ma na celu zabicie zarzutów związanych ze śmiercią Jezusa i głoszeniem Dobrej Nowiny poganom. To, co stało się z Jezusem i pośród pogan nie było wypaczeniem żydowskiej wiary, ale wypełnieniem Bożej woli. Ukazuje się tutaj zasadnicza różnica z wyroczniami w hellenistycznej historiografii, gdzie są one w zgodzie z tradycją religijną. W Łk-Dz interpretacja proroctw jest wyzwaniem rzuconym żydowskiej wierze, co widać szczególnie podczas misji do pogan. Czytelnik Łk-Dz winien rozpoznać realizujący się Boży plan w historii człowieka dzięki interpretacji proroctw ST i zapowiedzi Jezusa oraz apostołów.

W ostatnim rozdziale swego studium (VII) Squires naświetla temat wewnętrznej konieczności związanej z Bożym planem, która najwyraźniej objawia się w życiu Jezusa i pierwotnego Kościoła. Łk-Dz posiadają mocne znamie nieuchronności pewnych wydarzeń, co zbliża je do hellenistycznej idei fatum. Łukasz kładzie mocny akcent na konieczność przepowiadania Jezusa, podróży do Jerozolimy, zdrady, cierpienia, śmierci, zmartwychwstania, powtórnego przyjścia i sądu (s. 173). Wszystko to jest częścią Bożego planu, stąd Jezus ma pełną świadomość konieczności wypełnienia tego. Podobnie w działalności apostołów widać całkowite poddanie się woli Bożej. Nieuchronność z jaką realizuje się wola Boża nie wyklucza jednak wolnej woli człowieka, z którą człowiek może współpracować lub nie. Ciągła opozycja jest tego dowodem, jak rów-

niez ciągła możliwość pokuty i nawrócenia, do czego nawołują stale apostołowie. Ale nawet wówczas, kiedy współpraca z Bożą wolą jest odrzucona, jak w przypadku męki Jezusa i misji do pogan, nie oznacza to porażki Bożego planu. Oba wydarzenia są częścią tegoż planu, co po raz kolejny ukazuje apologetyczną rolę Łk-Dz. Według autora Łukasz przedstawia temat nieuchronności Bożego planu w taki sposób, aby był zrozumiały dla hellenistycznego czytelnika. Unika przy tym otwartej dyskusji na temat wolnej woli człowieka ukazując jednak swych bohaterów jako wolnych w realizacji tegoż planu.

J. T. Squires w swojej książce podkreśla centralną rolę Bożego planu, który jest ściśle związany z decydującymi momentami Łk-Dz, tj. z męką Jezusa i misją do pogan. Ten temat łączy ze sobą różne motywy związane z Boskim kierowaniem biegiem wydarzeń, jak znaki i cuda, objawienia, wypełnienie się proroctw i nieuchronność Bożego planu. Wszystkie one podbudowują argumentację, że męka Jezusa i misja do pogan były zgodne z Bożym zamiarem. Temat planu Bożego jest kluczem do zrozumienia zdarzeń, które Łukasz opisuje. W swoim dziele stara się przedstawić chrześcijaństwo w taki sposób, aby było w pełni zrozumiałe dla hellenistycznego odbiorcy nawiązując do bliskich mu koncepcji. Autor książki stara się to ukazać przez odwołanie się do hellenistycznej historiografii, podkreślając jej wpływ na sposób, w jaki Łukasz przedstawia wydarzenia. Takie przedstawienie faktów, według Squiresa, rzutuje na apologetyczne podejście Łukasza do pisanej „historii” Jezusa i pierwotnego Kościoła. Jego celem byłoby utwierdzenie wiary odbiorców, zachęcenie ich do dawania świadectwa wierze oraz przygotowanie ich na ewentualne ataki przeciwko niej. Okazyjnie można natrafić w książce na drobne pomyłki, jak na s. 183, gdzie w związku z Dz 19, 21 jest mowa o Koryncie zamiast o Efezie, gdzie faktycznie miało miejsce wydarzenie. W porównaniu z dotychczasowymi opracowaniami trzeba podkreślić wkład tej książki w ukazanie, w jaki sposób różne pomniejsze tematy w Łk-Dz uzupełniają się wzajemnie i są wprzęgnięte w centralny temat dzieła, którym jest Boży plan najwyraźniej realizujący się w męce Jezusa i misji do pogan.

Waldemar Rakocy CM

Hugolin L a n g k a m m e r. *Das Glaubensbekenntnis. Ruf für Christen von Heute*. Trier: Paulinus-Verlag 1993 ss. 166.

Egzegetom i teologom w Polsce, którzy na bieżąco śledzą literaturę polską i zagraniczną nie powinna się wymknąć spod uwagi książka o Hugolina Langkammera poświęcona „wyznaniu wiary”.

W dobie niepewności wiary i wysiłków podejmowanych w celu jej odnowienia autor wskazuje na konieczność pogłębienia tzw. krótkich formuł wiary. Z jednej strony wynika ona z faktu iż zostały one sformułowane najczęściej w języku biblijnym, dostosowanym do czasów, w których powstały, a z drugiej strony z faktu różnych zapatrywań